

Dalia Vasiliūnienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Dominikonų paveldo fragmentai: Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios lavabo

Straipsnyje pristatomas Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų vienuolyno bažnyčios zakristijoje išlikęs XVIII a. lavabo įrenginys – praustuvas. Pateikti istoriniai duomenys, aptartos sukūrimo aplinkybės, pristatomas galimas jo autorius alavininkas jėzuitas Michalas Tomaszas Teschneris, nagrinėjamas meninio sprendimo kontekstualumas. Aptariama lavabo alavinės dalies ir viršuje įmontuoto paveikslu ikonografija – du unikalūs Portugalijos dominikono šv. Gundisalvo iš Amarantės atvaizdai.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčia, dominikonai, zakristija, lavabo, šv. Gundisvalvas iš Amarantės, jėzuitai, Michalas Tomaszas Teschneris, alavininkystė

Tyrimų apžvalga. Svarbiausias Lietuvos dominikonų provincijos Vilniaus Šventosios Dvasios vienuolynas jau nuo Juzefo Ignaco Kraševskio laikų mokslinėje literatūroje vertintas kaip reikšmingas istorijos ir kultūros paminklas.¹ Platesnėms temoms skirtose XX a. vid.–XXI a. pr. publikacijose bendrais bruožais apžvelgta komplekso istorija, įvertinta architektūra, bažnyčios ir vienuolyno pastatų vidaus įranga, puošyba, kai kurie dailės kūriniai.² Pastarąjį dešimtmetį pasirodė ansamblio architektūrinės raidos pažinimui reikšmingi Ievos Blinstrubienės darbai.³ Didžioji dalis XX a. II p. paveldo apsaugos tikslais vykdytų ansamblio architektūros, archeologijos, polichromijos ir istorijos tyrimų liko nepublikuota.⁴ Išimtyms – 1988 m.

¹ Kraszewski (1840) 351–353.

² Tarp tokių publikacijų minėtinos: Morelowski (1940); *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. I (1988) 138–149; Drėma (1991) 225–229; *Lietuvos architektūros istorija*, t. II (1994) 106–109; Klajumienė (2002) 9–17; Aleksandravičiūtė (2012) 11–13; Giniūnienė, Poligienė (2019) 191–235, etc.

³ Blinstrubienė (2015); Blinstrubienė (2016) 156–175; Blinstrubienė (2023).

⁴ Mašinraščiuose likę paveldo tyrimai: Regina Legaitė, *Vilnius Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčios istorinė apybraiža*, 1963 m. (Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas (toliau – PRPI), f. 5-148), Vilniaus regioninis valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 1019, ap. 11, b. 62; Marija Banikonienė, *Buv. Dominikonų vienuolynas Vilniuje. Istorinė apybraiža*, 1982 m. (PRPI, f. 5-2998),

pasirodžiusi Alinos Samukienės tyrimais paremta gotikinių reliktų analizė ir 1990 m. rašytas istorinis Romualdo Firkovičiaus tekstas, išleistas 2022 m., jau po mokslininko mirties.⁵

Nors Šventosios Dvasios bažnyčios zakristijų įranga, baldai ir dekoras lig šiol nesulaukė dėmesio mokslinėje literatūroje (dailės istorikė dr. Dalia Klajumienė savo publikacijoje tik paminėjo čia esančius baldus ir praustu-vą⁶), paveldo vertybių inventorizaciją atlikę mokslininkai bažnyčios zakris-tijų įrangą kruopščiai užfiksavo. 2000 ir 2006 m. Vilniaus arkivyskupijos kurijos pavedimu tą padarė dr. Birutė Rūta Vitkauskienė ir dr. Sigita Mas-lauskaitė⁷, o 2011 m. – Kultūros paveldo departamento paveldo apskaitos specialistai⁸. Pietrytinės zakristijos vėlyvojo baroko medžio apdailos ir bal-dų komplektas su dviem veidrodžiais ir lavabo (praustuvo) įrenginiu, taip pat šiaurinės zakristijos spinta, lavabo ir laikrodžio tapo Šventosios Dvasios bažnyčios (Uk 27302) pastato vertingosiomis savybėmis.⁹

VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5617; Rožė Jarmalavičienė, Alina Samukienė, *Buv. Dominikonų vienuolyno Vilniuje, Giedrio gt. 6, Giedrio gt. 11 architektūriniai tyrimai*, t. I, II, Vilnius, 1985 m. (Paminklų konservavimo institutas (toliau – PKI), 488–59, 488–60), VRVA, f. 2, b. 488–59, b. 488–60; Jūratė Valužytė, *Šventosios Dvasios (dominikonų) bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, Vilnius, 1990, (PRPI, f. 5-5148), VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5643; Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos. Istoriniai tyrimai*, 1990 (PRPI, f. 5-5563), VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4483, etc.

⁵ Jankevičienė, Samukienė (1988) 23–34; Firkovičius (2022) 103–119.

⁶ Publikacijoje neteisingai įvardytas praustuve esantis atvaizdas (Klajumienė (2009) 92).

⁷ Jos atkreipė dėmesį į pietų zakristijos baldų komplekto, veidrodžių ir praustuvo išskirtinę vertę (Birutė Rūta Vitkauskienė, Sigita Maslauskaitė, Vilniaus Šv. Dvasios dominikonų parapiinės bažnyčios meninių vertybių inventorių, 2000, 2006 m. Bažnytinio paveldo muziejus (toliau – BPM).

⁸ Inventorizaciją vykdė dr. A. Giniūnienė, S. Poligienė (Kultūros paveldo centras – toliau KPC). Dėkoju A. Giniūnienei, pasidalijusiai Kultūros paveldo centro atlikta zakristijos fotofiksacija (fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.) ir Šventosios Dvasios bažnyčios paveldosaugos tyrimų medžiaga.

⁹ Kultūros vertybių registre surašytos Vilniaus dominikonų vienuolyno statinių ansamblio Šventosios Dvasios bažnyčios vertingosios savybės: „PR zakristijos, patalpos Nr. 19, baldų ir medžio apdailos komplektas: ŠV, ŠR, PR sienų buazerija, zakristijos spintos su dviem veidrodžiais (-; būklė patenkinama; FF Nr. 151, 152; 2011 m.); PV sienos buazerija, lavabo įrenginys su reljefine kompozicija, karnizo keturiom angelų skulptūrom ir paveikslu „Šv. Gundisalvas“ (lavabo aukštis – 382 cm, plotis – 148 cm; būklė patenkinama; FF Nr. 153; 2011 m.) ŠV zakristijos, patalpos Nr. 21, lavabo įrenginys su laikrodžiu (aukštis – 351 cm, plotis – 143 cm, gylis – 74 cm; būklė patenkinama; FF Nr. 155; 2011 m.); zakristijos spinta (aukštis – 385 cm, plotis – 415 cm, gylis – 92 cm; būklė patenkinama; FF Nr. 154; 2011 m.) [...]“, *Kultūros vertybių registras*, prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/#/>. Deja, zakristijų įranga vis dar neturi atskirų aprašų Kultūros vertybių registre.

Pietryčių zakristijos įranga. Šventosios Dvasios bažnyčioje, abipus vienuolių choro, yra dvi zakristijos. Viena jų – bažnyčios šiaurės rytų pusėje, su langais į Šv. Ignoto gatvę (ji apima tris nedideles patalpas). XVIII a. II p. ji buvo vadinama „senąja“ zakristija, o XIX a. – „žiemine“.¹⁰ Antroji zakristija yra pietrytiniame bažnyčios kampe¹¹, jos langai žvelgia į Šv. Ignoto ir Dominikonų gatves. Vienuolyno dokumentuose ši zakristija vadinta „naująja“, arba „vasaros“, zakristija.¹² Abiejose zakristijose esama senos įrangos ir baldų, tačiau „žieminėje“ zakristijoje stovinti rokokiniai drožiniai papuošta XVIII a. II p. spinta ir to paties stiliaus praustuvus yra gerokai pertvarkyti, perdažyti, pritaikyti dabartinėms reikmėms. Mažiau naudojamos „vasaros“ zakristijos įranga, nors šiek tiek apleista, išlaikė vienuolyno laikų autentišką visumos vaizdą.

Pietryčių „vasaros“ zakristija netaisyklingo stačiakampio plano, dengta dviem kryžminiais skliautais, su vienu įėjimu iš vienuolių choro ir trimis langais – vienas langas į rytų, du langai – į pietų pusę. Grindys ažuolinio parketo (galbūt autentiškos, XVIII a. II p.).¹³ Gana erdvią patalpą visu perimetru juosia rokoko stiliaus tamsaus medžio baldų komplektas ir buazerija (1 pav.). Apatinėje komplekto juostoje įrengtos komodos su tamsiai pilka oda apmuštais stalviršiais, plačiais stalčiais ir spintelėmis; viršuje – ištisinė mažų stalčiukų eilė ir didelės skirtingo kontūro durėlėmis užveriamos spintelės su dviem puošniais rokoko stiliaus veidrodžiais.¹⁴ Rytinėje ir pietinėje sienose viršutinį baldų segmentą pertraukia langai, kai kuriose vietose

¹⁰ Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 56, l. 87v; Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijų aktai, 1817, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3662, l. 126v; b. 3671, l. 381, 391.

¹¹ Teigiama, kad antroji zakristija pristatyta per 1679–1688 m. bažnyčios rekonstrukciją (*Lietuvos architektūros istorija*, t. II (1994) 106).

¹² Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 116v; Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijų aktai, 1817, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3662, l. 126v; b. 3671, l. 380v, 391.

¹³ Parketo vaizdas atitinka 1820 m. aprašymą (žr. toliau).

¹⁴ Zakristijos veidrodžiai nors prastos būklės, taip pat itin vertingi: B. R. Vitkauskienės teigimu, tai gali būti XVIII a. vid. Radvilų stiklo ir veidrodžių manufaktūros Urečėje (dab. Baltarusija) dirbiniai. Jų aptarimui reikėtų atskiro tyrimo (B. R. Vitkauskienė, S. Maslauskaitė, Vilniaus Šv. Dvasios dominikonų paprinės bažnyčios meninių vertybių inventorius, 2000, 2006 m. BPM).

1. Šventosios Dvasios bažnyčios vasaros zakristija. Edmundo ir Boleslavo Zdanowskių nuotr., XX a. 4 deš. LNDM, FiN 60

medžio apdaila tik imituoja spinteles ar stalčius. Baldų formas atkartojanti buazerija iki pat grindų dengia dalį pietinės sienos ir visą vakarinę sieną iki pat durų. Vakarinės sienos centre – svarbus vizualinis ir semantinis zakristijos apdailos akcentas – lavabo (praustuvas) (2 pav.).¹⁵ Visa apdaila ir baldai pasižymi nuosaikia rokoko stiliaus raiška – apačioje nežymiai banguoja

¹⁵ *Lavabo* (lot. – plaunu) arba *lavatorium* (lot. *lavare* – prausti) – tai įrenginys vandeniui, skirtas rankoms plautis. Paprastai jį sudaro dvi dalys: viena – iš kur vanduo pilamas (pvz., ąsotis ar konteineris), antroji – į kur vanduo nubėga (pvz., dubuo). Bažnytinėje vartosenoje šiuo terminu gali būti vadinami: 1) pats rankų plovimo ritualas, 2) indas rankoms plauti ir 3) bažnyčioje esantis baseino tipo ar sienoje įtvirtintas įrenginys, kuriame įstatytas toks indas. Įrenginiai būna įvairių formų ir medžiagų (Grzeluk (2004) 131). Dvasininko rankų plovimas prieš mišias, per jas ir po jų – senas Romos katalikų ritualas.

2. Vasaros zakristijos lavabo. Edmundo ir Boleslavo Zdanowskių nuotr., XX a. 4 deš. LNDM, FiN 61

3. Zakristijos įranga. Aloyzo Petrašiūno nuotr., 2011. KPC

komodų fasadai, viršuje žaismės ir lengvumo teikia vingiuoti durelių kontūrai ir siauručiai piliastrai, viršų vainikuoja stambus laužyto kontūro karnizas (3 pav.). Baldų ir buazerijos viršų, piliastrus ir tarpus tarp durelių lyg nėriniai puošia aukso spalvos ažūriniai rokoko stiliaus drožiniai, o tamsi medienos spalva įrangai suteikia solidumo. Jos būklė, kaip rašoma Kultūros vertybių registre, patenkinama: visuma išlikusi, baldai tebėra tvirti, išsaugoti autentiški spintelių vyriai, didelė dalis antabų ir užraktų, bet kai kurie drožiniai nubyrėję, komodų stalviršius dengianti oda sueizėjusi ir suplyšusi, senieji veidrodžiai praradę detales, lavabo struktūra nestabili, jo metalinės dalys pažeistos.

Šiame straipsnyje koncentruojamasi į vieną Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios pietrytinės zakristijos įrangos elementą – didelės meninės vertės, išskirtine ikonografija pasižymintį lavabo.

Istoriniai duomenys. XVIII a. II p. dominikono Vaitiekaus Vincento Kanto Bagińskiego rašytuose prisiminimuose teigiama, kad 1748 m. gaisro metu visiškai sudegus Šventosios Dvasios bažnyčiai, „ir net tinkui nuo sienų nukritus“, sunaikinta ir „zakristija su visais jos reikmenimis ir alavu“.¹⁶ Nėra žinių, kaip atrodė abi bažnyčios zakristijos iki gaisro ir koks alavo inventorių čia buvo, bet ši lakoniška informacija liudija, kad įranga buvo prarasta, tad dabartinis pietryčių zakristijos baldų komplektas ir mus dominantis alavinis lavabo sukurti jau po gaisro atstatant bažnyčią – XVIII a. III ketv.

XVIII a. II p. dokumentų, kuriuose būtų aprašytas naujas pietryčių („vasaros“) zakristijos inventorių, taip pat neaptikta. Tačiau XIX a. vizitacijų aktuose, iš pradžių rašytuose pačių dominikonų, o 1844 m. panaikinus vienuolyną ir bažnyčiai tapus parapiinei – diecezijos dvasininkų, zakristijos įranga paprastai būdavo ne tik paminėta, bet ir gana išsamiai apibūdinta. 1817 m. dokumente rašoma: „Zakristijos yra dvi – žieminė ir vasarinė, šioji pačių puikiausiu skoniu dailiu staliaus darbu papuošta, apsaugota ir aprūpinta spintomis ir komodomis.“¹⁷ 1818 m. dokumente terašoma, kad abiejose zakristijose yra alaviniai praustuvai¹⁸, o 1820 m. vizitacijos akte aprašymai išsamiausi, ypač smulkiai aprašyta pietryčių zakristija:

„Didžiojo altoriaus dešine puse einant į chorą yra vasaros zakristija, į kurią veda dvivėrės vaškuotos ąžuolinės durys su geležiniais vyriais ir prancūziška įleidžiama spyna bei žalvarine rankena, su sklęščiais viršuje ir apačioje; įėjus po dešinę ranka iš karto prie durų yra alavinis lavabo, įstatytas mediniame, altoriaus pavidalo postamente; jo viduryje, ant iš alavo nulietos uolos, alavinė šv. Gundisalvo statula, vienoje rankoje laikanti lazda,

¹⁶ „[...] zakrystya z całym swoim apparatusem z cyną“ (*Rękopism X. Bagińskiego dominikana prowincyi Litewskiej* (1854) 8).

¹⁷ „Zakrystyi są dwie: zimowa i letnia, ta w pięknym guście robotą gładką stolarską ozdobiona, ubezpieczona i opatrzona szafami i szufladami na sprzęt zakrystyjny“ (Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1817 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3662, l. 126v).

¹⁸ Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1818 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4014, l. 239.

kitoje – žuvelę; ąžuolo medienos aprėminimas vaškuotas, su aukso spalvos drožiniais; šonuose du alaviniai slibinai¹⁹; viršuje – aukso spalvos rėmuose šv. Gundisalvo paveikslas, įstatytas į medinį vaškuotą aprėminimą su aukso spalvos drožiniais; aplinkui visą zakristiją ąžuolinė vaškuota apdaila su tokiais pat aukso spalvos drožiniais; komodos ąžuolinės, vaškuotos, su geležinėmis antabomis bažnytiniais drabužiams ir baltiniams laikyti; ruoštis mišioms skirtas stalas aplinkui visą zakristiją išmuštas vilnos audiniu²⁰ ir pilka oda; virš mensos – ąžuoliniai vaškuoti stalčiukai su žalvariniais bumbuliukais korporalams, purifikatoriams, juostelėms ir kt. laikyti, virš jų – spintelės, kai kurios skirtos kielikams, ampulėms, mišiolams ir kitiems bažnytiniais reikmenims, o kai kurios – tik optinė iliuzija, su vaškuotomis drelėmis, žalvariniais užraktais ir vyriais; langų – trys, mediniais rėmais, su atsidarančiomis varčiomis ir geležiniais vyriais, iš išorės apsaugoti grotomis ir geležinėmis langinėmis; galiniame lange krucifiksas su Viešpaties Jėzaus figūra; grindys ąžuolinėmis plokštėmis, kampuose – juodu ąžuolu išklotos.“²¹

¹⁹ Pavartotas žodis *smoki* (slibinas). Taip bažnyčių inventoriuose lenkų kalba kartais vadinami lietuvamzdžiai. Šiuo atveju taip gali būti apibūdinti ir vandens čiaupai, ir jų delfinų pavidalai.

²⁰ Parašyta *pileią i skurą szarą obita*. Lenk. *piłń* – tankus, suveltas, tempimui atsparus vilnonis audinys, žr. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, prieiga internete: <https://spjs.ijp.pan.pl/haslo/index/10229>.

²¹ „Po prawey stronie ołtarza idąc za chor zakrystya letnia, do ktorey wchodząc drzwí podwoyne dębowe woskowane, na zawiasach żelaznych z zamkiem francuzkim krytym, klamką mosięzną [z] zasówkami w górze i w dole. Wszedłszy po prawey ręce wraz przy drzwiach lawatarz cynowy na postumencie drewnianym permodum ołtarzyka osadzony we szrodku którego na skale z cyny wyłaney statua S. Gundyzałwa cynowa, trzymająca w iednym ręku laską w drugim rybkę, akomodacya z drzewa dębowego woskowana, z sztukaterią snickerskiej roboty pod polor wyzłacaną. Po bokach z smoki cynowe. W górze obraz S^o Gundyzałwa w ramach pod polor wyzłacanych, z akomodacyą wyzłacaną. Wkoło całej zakrystyi lamperya dębowa woskowana, z sztukaterią snickerskiej roboty podpolor takż wyzłacaną. Szufłady dębowe woskowane z antabami żelaznemi do chowania aparatow i bielizny koscielney. Mensa w koło całej zakrystyi do ubierania się na mszą, wyscielona pilecią i skurą szarą obita. Nad mensą szufładki dębowe woskowane, z galkami mosiężnemi, do chowania korporalów, puryfikaterzow, paskow etc. Nad nimi szafki niektore dla składu kielichow, ampulek, mszalow i innych sprzętow koscielnych, a niektore tylko na optykę z drzwiczkami woskowanemi, z zameczkami i zawiasami mosiężnemi. Okien 3 z otwierającemi się kwaterami, na zawiasach żelaznych, ktore są opatrzone kratami i okienicami żelaznemi zewnątrz, szkło w drzewo oprawne. W koncowym oknie krucifix z figurą Pana Jezusa. Podłoga dębowa w tafle po rogach czarnym dębem wysadzona“ (Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 380v–381, 391).

Tarp alavo daiktų šiame dokumente dar kartą paminėti abiejų zakristijų praustuvai: „Lavabo didesnis su šv. Gundisalvo statula, paprasto alavo, vasaros zakristijoje (sveria 135 svarus)“ ir „lavabo mažesnis su grotelėmis žiemos zakristijoje (svoris 16 svarų).“²²

Po geroکو laiko tarpsnio, 1884 m., zakristija ir vėl aprašyta gana išsamiai, tik, pasikeitus bažnyčios šeimininkams, klaidingai įvardytas pavaizduotas šventasis: „Einant už didžiojo altoriaus dešinėje durys, vedančios į vasaros zakristiją, joje trys langai su grotomis, beveik ratu išdėstytos komodos su spintomis ir stalčiais iš ąžuolo medienos bažnytiniais reikmenimis ir kitiems daiktams laikyti, papuoštos paausiuotais drožiniais; joje yra ąžuolinis praustuvas su paausavimu, papuoštas drožiniais, viršuje keturi angelai, taip pat paausuoti; viršuje mažas šv. Felikso paveikslas.“²³ Prie alavo daiktų: „praustuvas vasaros zakristijoje su dubeniu vienas.“²⁴

Pietryčių zakristijos lavabo ir medinės apdailos dalis XX a. 4 deš. užfiksuoti Jurgio Hoppeno ir Edmundo bei Bolesłavo Zdanowskių nuotraukose (1, 2 pav.).²⁵ Lyginant XIX a. inventorių aprašymus ir šias nuotraukas su dabartiniu vaizdu galima teigti, kad įranga nedaug tepasikeitė, tik neaišku, kada nuimta prie rytinio lango buvusi, inventoriuose paminėta Nukryžiuotojo skulptūra (XX a. 4 deš. ši patalpos pusė nefotografuota). Tiesa, išlikusiuose kadruose matyti, kad bendra baldų ir lavabo būklė buvo geresnė.

Lavabo aprašymas. Mus dominantis XVIII a. lavabo sukonstruotas iš ąžuolinės, stiliumi su kitais zakristijos baldais suderintos spintos, papuoštos keturiomis medinėmis skulptūromis, drožiniais ir ant drobės

²² „Lawaterze: większy z statuą S. Gundyzalwa ordynaryney cyny w zakrystyi letney – 135 funtow; mnięszy z kratką w zimowey zakrystyi – 16 funtow.“ Senosios zakristijos praustuvas pagal aprašymą atitinka standartinį alavo liejimų cecho atestacinės užduoties modelį (Indriulaitytė (1996) 17).

²³ Inventoriaus sudarytojas neteisingai apibūdino vaizduojamą asmenį, veikiausiai jį suklaidino paveikslas įrašantis lotyniškas žodis „Felix“ – laimingasis.

²⁴ Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios vizitacijos aktas, 1884 m. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4967, l. 2v, 4. Panašūs aprašymai yra 1888 ir 1895 m. vizitacijų aktuose (LVIA, f. 604, ap. 1, b. 5063, l. 2v, 5, 10). Antrosios, žieminės, zakristijos lavabo alavinės dalys 1884 m. nebeminimos, tik parašyta, kad praustuvas iš pušies medžio, kaip ir kiti ten esantys baldai papuoštas drožiniais.

²⁵ Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje esančiose Jurgio Hoppeno nuotraukose užfiksuotas *lavabo* ir jo fragmentai (Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (toliau – LNDM) Fi 560, Fi 571, Fi 572), Zdanowskių – *lavabo*, jo fragmentas ir bendras zakristijos vaizdas (LNDM FiN 60, FiN 61, FiN 62, FiN 63). J. Hoppeno nuotrauka taip pat publikuota: Plater-Zyberk (1999) 126, il. 90, kat. poz. 180.

4. Zakristijos lavabo bendras vaizdas. Dalios Vasiliūnienės nuotr., 2020

nutapytu šv. Gundisalvo atvaizdu, ir iš alavinių elementų – peizažo fone stovinčios dominikono Gundisalvo skulptūros su dubeniu apačioje ir dviejų delfinų figūrėlių su mažesniais dubenimis vandeniui nubėgti (4 pav.).²⁶

Įrenginio spinta – medžio masyvo konstrukcija – pasižymi tiek roko dvitarpniams retabulams būdinga struktūra, tiek ir to laiko baldininkystei artimomis vilnijančiomis formomis. Nuo senumo ažuolas įgavęs tamsų kaštoninį atspalvį, kaip rašoma 1820 m. vizitacijos akte – nuvažkuotas.²⁷ Įrenginį puošia abu tarpnsnius vainikuojantys lenkti ir laužyti karnizai, kompozicinio ordino kolonos, dvi poros piliastų ir ne visai išlikę rokailiniai drožiniai – tokie patys kaip ir zakristijos spintų. Anksčiau drožiniai vainikavo ir įrenginio viršūnę, o lavabo ir buazerijos sandūroje esančių piliastų viršų puošė rokailinės liepsnelės.²⁸ Ant lavabo apatinio tarpinio karnizo iškeltos dvi didelės medinės angelų skulptūros (5 pav.). Jos ne tik puošia medinę struktūrą, bet kartu yra ir svarbus funkcinis elementas: korpusais pasisukę į šonus ištiestose rankose laiko velenus rankšluosčiams pakabinti. Už šios sparnuotosios poros ant antrojo tarpinio voliotų pritvirtintos dvi mažesnės angeliukų skulptūrėlės, pasikreipusios į centre įstatytą šv. Gundisalvo paveikslą. Paveikslas barokinės stilistikos, autentiškas, kukliame rėme. Mažuosius angelus užstoja didieji, ir šis kompozicijos riktas verčia galvoti, kad angeliukai ant voliotų galėjo būti perkelti iš kitos bažnyčios vietos.²⁹ Ant lavabo kolonų yra pritvirtintos akivaizdžiai vėlesnės (XIX a. II p.) varinės plokštelės su lotyniškais užrašais kursyvu: ant kairės kolonos – *Ante Missam* (prieš mišias), ant dešinės – *Post Missam* (po mišių). Panašios plokštelės su informuojančiais užrašais (lenkų kalba) yra ant daugelio zakristijos spintų ir stalčių.³⁰

²⁶ *Lavabo* matmenys: medinė dalis 383 × 224, didžiųjų angelų skulptūrų h apie 70, mažųjų angelų skulptūrų h apie 58, centrinė alavinė dalis 135 × 78, didysis dubuo 80 × 71, šv. Gundisalvo statula h 55, šoninės alavinės dalys 49 × 45, delfinų skulptūrų h 63, šv. Gundisalvo paveikslas 75 × 52.

²⁷ Baldų vaškavimas – nuo seniausių laikų žinoma baldų paviršiaus apdorojimo technika. Lenkijoje ir Lietuvoje naudota iki XIX a. vid. Vėliau ją išstūmė politūra (Grzeluk (2004) 293).

²⁸ Drožiniai matosi XX a. 4 deš. nuotraukose (LNDM FiN 60, FiN 61, FiN 62, Fi 560). Trūkstantos puošmenos dabar laikomos suguldytos ant buazerijų ir paties lavabo karnizo viršaus.

²⁹ Panašūs angeliukai yra ant bažnyčios vargonų, XX a. vid. buvo ant kai kurių šoninių altorių. 1884 m. ant lavabo jau buvo visos keturios skulptūros (Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios vizitacijos aktas, 1884 m. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4967, l. 2v; J. Hopeno, E. ir B. Zdanovskių nuotraukos, LNDM Fi 560, Fi 571, FiN 61, FiN 62).

³⁰ Užrašų pvm.: *Kielichy, Puszki, Obrusy, Puryfikaterze czyste* ir pan.

5. Zakristijos lavabo angelo skulptūra. Aloyzo Petrašiūno nuotr., 2011. KPC

Vis dėlto didžiausią įrenginio vertę sudaro jo alavinės dalys. Pirmajame tarpsnyje įstatyta iš alavo nulieta didelė įgaubta reljefinė plokštė, vaizduojanti peizažą (6, 7 pav.). Dalis jos elementų pritvirtinti atskirai. Dešinėje pavaizduotas akmeninis arkinis tiltas per upę, kairėje, numanomoje pakrantėje – medis ir trys klūpančių žmonių figūros (moteris, vyras ir jaunuolis). Viršuje, danguje, įkomponuoti keli debesėliai. Pirmame kompozicijos plane ant atsikišusios uolos įtvirtinta dominikono abitą vilkinti šv. Gundisalvo figūra (8 pav.). Nugarinėje pusėje, nuo pečių žemyn, ji tuščiavidurė – tai talpa vandeniui. Dešinėje rankoje šventasis laiko laibą lazda, kairėje, kaip aiškėja iš 1820 m. vizitacijos akto aprašymo, anksčiau turėjo žuvį. Toje vietoje, kur į uolą remiasi lazda, likusi vieta kažkokiam elementui (čiaupui?) įstatyti. Po šia kompozicija įtvirtas alavinis, ovalios formos, įrėžomis subriaunotas, kriauklę primenantis dubuo su nutekamąja anga centre. Panašios formos, tik mažesni dubenys su nutekėjimo angomis įstatyti ir lavabo šonuose. Jų medinės nišas nuo vandens apsaugojo alavinės sienutės, o vanduo tekėjo iš delfinų pavidalo talpų (9 pav.). Abu delfinai žemiau riestų uodegų taip pat tuščiaviduriai, jų burnose yra angos. Už jų mediniame korpuse taip pat galima užčiuopti angas. Delfinų figūrėlės neturi analogų Lietuvoje, bet kituose kraštuose yra tipiškos šios paskirties dirbiniams. Jiems nulieta netgi galėjo būti pritaikytos alavo dirbtuvėse turimos ankstesnės formos – tokia praktika alavo liejyboje žinoma, formos dirbtuvėse buvo kaupiamos ir saugomos ilgus metus.³¹ Lenkijos bažnyčiose panašių formų delfinai (tiesa, žalvariniai) praustuvuose buvo montuojami jau XVIII a. I p., jų formos pirmavaizdis siejamas su Silezijos ir Austrijos daile.³² Šis gyvūnas praustuvuose buvo komponuojamas dėl savybių, kurias jis simbolizuoja – tai atgimimo, atsimainymo ir dvasios palydovo įvaizdis, neretai – paties Išganytojo simbolis. Be abejo, reikšmingas ir jo ryšys su vandeniu.

Alavinę lavabo dalį rėmina siaura profiliuotė, viršuje papuošta trumpų rokailinių liežuvelių lambrekenu, virš jo visai kitoks – barokinių laužytų

³¹ Kurkowski (2018) 26–28.

³² Obżycko (*Obrzysko*, 1727 m.), Potulicės (*Potulice*, XVIII a. I p.), Tynieco (*Tyniec*, Krokuva, XVIII a.) ir kt. bažnyčių lavabo. Krokuvos Jogailos universiteto muziejuje esantis delfinas nulieta iš alavo (Samek (1982) 127–131).

6. Lavabo centrinė dalis. Dalios Vasiliūnienės nuotr., 2020

7. Lavabo reljefo fragmentas. Dalios Vasičiūnienės nuotr., 2020

8. Šv. Gundisalvo statulos detalė. Aloyzo Petrašiūno nuotr., 2011. KPC

9. Lavabo delfino figūra su dubeniu. Dalios Vasiliūnienės nuotr., 2020

juostų ornamentas. Šis ornamentas būdingesnis XVIII a. II ketv. metalo plastikai, tad jį liejant, manoma, naudotasi ankstesne gatava forma.

Neaišku, kaip tiksliai veikė Šventosios Dvasios bažnyčios lavabo vandens cirkuliavimo sistema³³, bet akivaizdu, kad bent jau nubėgantis vanduo tikrai tekėdavo vamzdžiais. Apatinėje medinės spintos dalyje įtaisytos durėlės atsiveria ir viduje galima pamatyti sienos ir grindų mūre gilyn nueinančią angą. Vamzdžių liekanų joje nebėra. Įsidėmėtina, kad nuo pat vienuolyno įsteigimo dominikonai gavo privilegiją valdyti Vingrių šaltinius – svarbią miesto vandenvietę, ir vanduo iki vienuolyno tekėjo vamzdžiais. 1820 m. vizitacijos akte minimi du vienuolyno kieme buvę čiaupai (*czopy*; vienas priešais virtuvę, kitas priešais bravorą), į kuriuos vanduo atitekėdavo vamzdžiais iš Vingrių vandenvietės.³⁴ Ūkiniame kieme buvo dar viena kolonėlė (*stupek*), iš jos vanduo bėgdavo į geldą. Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų vienuolyno pajamų ir išlaidų knygoje XVIII a. II p. daugybę kartų minimas „vamzdininkas“ (*rurnik*).³⁵ Joje esama įrašo, kad už varinius dviejų tipų vamzdžius, skirtus lavabo įrenginiui, vienuoliai 1772 m. gegužės 2 d. katiliui sumokėjo 213 auksinų³⁶, o 1778 m. jie buvo taisomi³⁷.

Lavabo sukūrimo laikas ir autorystės hipotezė. Atsižvelgiant į „vasaros“ zakristijos medinės įrangos stiliaus vienovę neabejojama, kad visa ji sukurta po 1748 m. gaisro, tai yra – XVIII a. III ketv. Tikslesnę datą nurodyti keblu, nes: 1) išlikusi Šventosios Dvasios dominikonų vienuolyno

³³ Daugiau duomenų suteiktų profesionalus kūrinio išmontavimas ir restauravimas, taip pat – specialūs vandentiekio įrenginių istorijos tyrimai.

³⁴ Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 398v, 399.

³⁵ Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 102v (1771 m.), 120, 126, 131v (1772 m.) ir t. t. Kokios paskirties vamzdžiai buvo tvarkomi, pajamų ir išlaidų knygoje dažniausiai nebuvo nurodyta. Sprendžiant pagal trumpas užuominas, žodžiu *rurnik* vadintas ir santechnikos darbus atliekantis amatininkas. 1820 m. tarp vienuolyno daiktų minimi ir „vamzdininko“ įrankiai – *naczynia rurnikowskie* (Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 400v).

³⁶ „Kotlarzowi za miedziane rury do lawaterza funtow 63 ważące, z których jedni szlagrotem [?] nitowane funtow 49 funt po zł 3 gr 15, drugie funtow 14 po zł. 3 summa – 213 zł“ (Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 117).

³⁷ „Za reparacyą rur miedzianych do lawaterza 7 zł“ (*Ibid.*, l. 230).

pajamų ir išlaidų knyga pradėta pildyti 1770 m., kai didelė dalis bažnyčios atstatymo darbų jau buvo atlikti; 2) knygoje ne kartą paminėti atlyginimai staliams (ir odininkams), bet labai retai įrašyta, kokios paskirties darbus jie atliko, užuominų apie zakristijos baldus ten visai nėra. Tikėtina, kad pietryčių zakristijos įranga iki to laiko buvo pabaigta arba beveik pabaigta. Lavabo spinta su kitais baldais ir buazerija sudaro bendrą ansamblį, o alavinių dalių forma priderinta prie gana sudėtingos medinės konstrukcijos, tad ir alavinės praustuvo dalys turėjo būti sukurtos tuo pačiu metu.

Nors Šventosios Dvasios vienuolyno pajamų ir išlaidų knygoje nėra aiškių nuorodų į zakristijų baldų gamybą, apie jų lavabo šiek tiek duomenų esama. 1771 m. sausio 17 d. rašyta, kad už senosios zakristijos praustuvaž (*za lawaterz do starey zakrystyi*) buvo sumokėti 72 auksinai.³⁸ Ar tai buvo atlyginimas už visą įrenginį, ar tik už alavines jo dalis, nepatikslinta.³⁹ Informacija apie naujosios pietryčių zakristijos lavabo kur kas išsamesnė, bet ir ją interpretuoti galima įvairiai. Išlaidų knygoje įrašyta, kad 1772 m. balandžio 29 d. jėzuitui alavininkui Teschneriui sumokėta 558 auksinai už lavabo pataisymą: „Kun. jėzuitui alavininkui Teschneriui už naujos zakristijos lavabo pataisymą, tai yra perliejimą apatinės dalies (dubens?) po uola, taip pat perliejimą kriauklių po delfiniais, pridėjus savo alavo, ir už viso lavabo nušveitimą, taip pat už ištekinimą žalvarinių „čiaupų“ (?), prie prikniedytų varinių, ir už kitas, iš savo alavo nulietas, prie šio lavabo *de novo* pritvirtintas detales“⁴⁰.

Kaip minėta, po poros savačių, 1772 m. gegužės 12 d., vienuolynas sumokėjo už varinius lavabo vamzdžius. Sprendžiant pagal datą ir didelę kainą (213 auksinų), vamzdžiai buvo skirti didžiajam naujosios zakristijos įrenginiui. Panašu, kad 1772 m. pavasarį naujosios zakristijos lavabo buvo pabaigtas.

³⁸ *Ibid.*, l. 87v.

³⁹ Anot 1820 m. apibūdinimo, šis neišlikęs lavabo buvo mažesnis ir paprastesnis (Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 391).

⁴⁰ „X. Technerowi (sic!) konwisarzowi jezuitcie za reparacyą lawaterza w nowey zakrystyi to jest: za przelanie spodu pod skalą, takoz za przelanie konch pod delfinami, za przylozenia cyny swojey y wychodozenia calego lawaterza oraz za wytoczenie szrub mosięznych do miedzianych przynitowanych y inne sztuki z własney cyny do tegoż lawatorza de novo przyrobione“ (Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 116v).

Jėzuitas alavininkas Michalas Tomaszas Teschneris, kaip nurodo jėzuitų katalogo biograma, buvo gimęs 1722 m. Varmijoje, Prūsijoje, į vienuoliją įstojo Rešliuje 1746 m., o visą vienuolinį gyvenimą praleido Vilniaus Šv. Ignaco naujokyno namuose.⁴¹ Teigiama, kad silpnai kalbėjo lenkiškai, gerai mokėjo vokiškai, ta kalba skaitė ir rašė. Vadintas tekintuju ir alavo liejiku (*tokarz, konwisarz, stannifex*). 1748–1773 m. vadovavo Šv. Ignaco namų tekinimo dirbtuvėms. Prisidėjo prie Šv. Ignaco bažnyčios ir naujokyno atstatymo po 1737 m. gaisro: nurodoma, kad 1759 m. nuliejo 6 alavo žvakides, vėliau dar 6 dideles žvakides didžiajam altoriui, 1761 m. – 12 mažesnių žvakidžių šoniniams altoriams.⁴² Mirė po 1779 m. – tuomet dar gavo Edukacinės komisijos mokamą pensiją. Mykolo vyresnis brolis Janas Józefas Teschneris taip pat buvo jėzuitas, noviciatą atlikęs Šv. Ignaco namuose Vilniuje, o 1747–1772 m. vadovavęs šių namų stalių dirbtuvėms.⁴³

Verta plačiau pažvelgti į jėzuitų menininkų žodyne pateiktą informaciją apie alavininkus: remiantis pačių jėzuitų provincijų katalogais čia surašyta arti dviejų tūkstančių Abiejų Tautų Respublikoje XVI–XVIII a. gyvenusių ir kurių nors amatą įvaldžiusių jėzuitų pavardžių. Įvade paaiškinta, kad šiuose kataloguose ne visada amatas būdavo įvardijamas, o tik tada, kai tai buvo pagrindinė asmens veikla.⁴⁴ Tarp daugybės žodyne minimų vienuolių amatininkų alavo liejikų labai mažai – identifikuoti tik 4 Lietuvoje ir Lenkijoje XVI–XVIII a. ši amatą profesionaliai įvaldę jėzuitai. Įdomu tai, kad net 3 iš jų dirbo XVIII a. Vilniaus Šv. Ignaco naujokyne.⁴⁵ Pirmasis Andrzejus Tworowiczius – vokiečių kilmės, įstojęs 1708 m., miręs 1732 m., kurių laiką vadovavęs Šv. Ignaco vienuolyno stalių-tekintojų dirbtuvei, vėliau plytų gamybos dirbtuvei, bet mokėjęs taip pat taisyti vandentiekį ir

⁴¹ Poplatek, Paszenda (1972) 210; Grzebień (1996) 693. Už informaciją dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

⁴² Poplatek, Paszenda (1972) 210.

⁴³ Janas Józefas Teschneris 1748 m. sukūrė meniškas spintas jėzuitų naujokyno bibliotekai, 1761 m. zakristijos-bufetą komodą (dabar jis Vilniaus arkikatedroje (Uk 46539)), 1769 m. – stales prie didžiojo altoriaus. Jonas Juozapas 1773 m. buvo Daugpilyje, tolesnis jo likimas nežinomas (Poplatek, Paszenda (1972) 210; Avižinis (2009) 130). Jano Józefo pavardė dominikonų išlaidose neminima, o jam priskiriami intarsijomis puošti baldai stiliumi ir technika skiriasi nuo esančių Šventosios Dvasios bažnyčioje.

⁴⁴ Poplatek, Paszenda (1972) 40, 41.

⁴⁵ *Ibid.*, 136, 210, 212–213.

lieti alavą. Antrasis Vilniaus jėzuitų alavininkas – Janas Konradas, gimęs 1677 m. Nesvyžiuje, mokėjęs lenkų, vokiečių ir lotynų kalbas, profesionaliai mokėsis alavo liejimo, žinias gilinęs didžiuosiuose Lenkijos miestuose, į Jėzaus Draugiją jis įstojęs 1718 m. Vilniuje, visą savo gyvenimą iki mirties 1739 m. dirbęs Šv. Ignaco naujokyste ir vadovavęs alavo liejimo dirbtuvėms (manoma, kad 1730 m. jis nuliejo didžiąsias Šv. Kazimiero bažnyčios žvaides). Trečiasis (ir paskutinis) alavo liejikas – Michałas Tomaszas Teschneris. Taigi jėzuitų menininkų žodyno duomenys rodo, kad XVIII a. jėzuitų Šv. Ignaco namuose iki pat draugiją panaikinant veikė stiprios alavo liejimo dirbtuvės, galbūt galėjusios imtis techniškai sudėtingų alavo liejimo darbų.

Tačiau tenka pripažinti, kad jėzuito Teschnerio autorystės versija turi spragų: pajamų ir išlaidų knygoje rašoma, kad 1772 m. gegužę Teschneris tik „pataisė“ lavabą, papildė jį detalėmis ir „perliejo“ dubenis nutekančiam vandeniui surinkti. Lieka neaišku: ar jis patobulino jau anksčiau savo paties dirbtuvėse nuliėtą įrenginį, ar tvarkė kito alavininko kūrinį? Ir kas yra šv. Gundisavą vaizduojančios kompozicijos modelio autorius (alavo meistrai retai patys kurdavo skulptūrines formas⁴⁶)? Apie 1750–1770 m. sukurta šventojo figūra ir fono reljefas meniniu ir techniniu požiūriu akivaizdžiai išsiskiria įprastos alavininkų produkcijos kontekste⁴⁷, tad modelio autorius turėjo būti įgudęs skulptorius, o jį padarė itin patyręs alavo liejikas. Vilniaus alavininkų cecho atstovo autorystė šiuo atveju mažai tikėtina ne tiek dėl amato lygio, kiek dėl žinomų aplinkybių – iškilus poreikiui ką nors papildyti ir pataisyti, dominikonai būtų pakvietę patį meistrą, o ne jėzuitą Teschnerį.⁴⁸ Vis dėlto, aptariant tokio sudėtingumo dirbinį, negalima atmesti importo galimybių. Įsidėmėtina, kad dominikonai ūkiniais tikslais nuolatų vykdavo į Karaliaučių, 1774 m. ten sudarė sutartį su vargonų meistru Adamu Gotlobu Caspariniu (į Vilnių jis atvyko 1775 m.) ir, kaip minima pajamų ir išlaidų knygoje, Karaliaučiuje pagamintos vargonų dalys 1775 m.

⁴⁶ Michalska (1973) 22.

⁴⁷ Pvz., Lenkijos; ir net labai senas alavo liejimo cechų tradicijas turėjusių Torunės ar Elbingo alavininkystės kataloguose XVIII a. meistrų produkciją reprezentuoja gana tipiški įvairios paskirties indai, apšvietimo priemonės, elementarūs praustuvai (Michalska (1973); Niemcewicz-Ledwoń (1988); Kurkowski (2018)).

⁴⁸ XVIII a. III ketv. Vilniuje dirbo maždaug 10 cechui priklausiusių meistrų, dauguma jų buvo atvykę iš vokiškų kraštų (Indriulaitytė (1996) 18, 22–23).

atvežtos į Vilnių⁴⁹. Lygiai taip pat galėjo būti atgabentos ir lavabo dalys. Tokiu atveju Teschneris galėjo būti kviečiamas tik papildyti ir priderinti alavinę dalį prie medinės lavabo spintos.

Analogai. Apie panašios struktūros alavinius praustuvus Vilniuje patikimos informacijos nėra daug. XIX a. pr. „didelis alavinis, su ištaiga staliaus ir drožėjo darbu papuoštas“ lavabo užfiksuotas dominikonų Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje, bet nerašoma, ar alavinė jo dalis buvo papuošta figūromis.⁵⁰ Kiti žinomi pavyzdžiai sustiprina Teschnerio autorystės hipotezę, nes jie buvo jėzuitų šventovėse: 1773 m. minimas Šv. Ignaco bažnyčios zakristijoje buvęs alavinis lavabo „su figūrėlėmis“ (*lawaterz cynowy w zakrystyi z osobkami jeden*)⁵¹, o Šv. Jono Krikštytojo ir šv. evangelisto Jono bažnyčios zakristijoje stovėjo panašus kaip Šventosios Dvasios bažnyčioje ažuolinis „altoriaus pavidalo“ dviejų tarpsnių lavabo, kurio funkcinė dalis buvo alavinė (*lawaterz wielki z cyny angielskiej w zakrystyi*), tik centre stovėjusi šv. Jono Krikštytojo figūra buvusi medinė, pasidabruota.⁵²

Šis lavabo sovietmečiu sunaikintas, bet jo vaizdas užfiksuotas 1912–1915 m. Jano Bulhako nuotraukoje (10 pav.).⁵³ Atkreiptinas dėmesys į panašią dvitarpsnio altoriaus pavidalo kompoziciją, centrinėje dalyje uolų fone stovinčią šventojo figūrą ir rankšluosčius laikančius angelus įrenginio viršuje. Skiriasi jėzuitų lavabo medinės spintos elementai, rokailių forma ir medinių angelų stilistika, tačiau šv. Jono Krikštytojo figūros fonas su uolomis taip pat galėjo būti alavinis. Remiantis nuotrauka pavyko išsiaiškinti, kad

⁴⁹ Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 158v, 174, 198, 206.

⁵⁰ „Po prawej stronie Lawaterz cynowy duży z apparencyą stolarskiej i snycerskiej roboty ozdoby“ (Lukiškių Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m. LVIA f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 474). „Jeden Lawaterz duży cyny angielskiej z naczyniem na wodę całkiem wylewany wysoki na półtora łokci wazy pudów 2“ (*Ibid.*, l. 479v).

⁵¹ Vilniaus Šv. Ignaco noviciato liustracijos aktas, 1773 m. Lietuvos istorijos institutas, f. 50 (Leonido Žilevičiaus medžiaga), Mf 460 (Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas Maskvoje, f. 2188, ap. 1, b. 8). Dėkoju dr. Andreai Mariani, pasidalijusiam dokumento mikrofilmu.

⁵² „Na przeciw okna średniego lawaterz z drzewa dębowego, oltarzowym fasonem roboty stolarskiej weszrodku lewatarza posąg z drewna S. Jana Chrzciciela posrebrzany w gorze promienie takóz posrebrzane, z boków dway aniołowie snycerskiej roboty ręczniki utrzymujące“ (Vilniaus akademinės kolegijos liustracijos aktas, 1773 m. LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1028, l. 3, 8).

⁵³ Vilniaus dailės akademija (toliau – VDA), inv. Nr. 215, publikuota: Gudaitė (2013) 244.

10. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios zakristija. Jano Bulhako nuotr., 1912–1915, VDA, inv. Nr. 215

iš alavo nulietas šio įrenginio dubuo sovietmečiu atsidūrė dailės muziejuje, 2010 m. grąžintas Vilniaus arkivyskupijai.⁵⁴ Dubuo kriauklės pavidalo, į dugne esančią skylę nukreiptos įrantos imituoja natūralias biomorfines formas, priekinį kraštą puošia vėduokliškas kriauklės elementas. Šv. Jono Krikštytojo ir šv. evangelisto Jono bažnyčios lavabo nebuvo identiškas dominikonų zakristijoje esančiajam, tačiau akivaizdus jo panašumo taip pat neverta ignoruoti.

Kiti Vilniaus bažnyčiose buvę praustuvai, dabartiniais duomenimis, buvę kuklesni. Bažnytinio paveldo muziejuje eksponuojamas kur kas mažesnis XVIII a. egzempliorius iš nežinomos bažnyčios. Jo alavinės nišos arką viršuje puošia kriauklės pavidalas, o įmantrų koplytėlės formos rez-

⁵⁴ Praustuvo (lavabo) dubuo, BPM BP 542; Uk 35090, Kultūros vertybių registras, prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/>.

vuarą – kryžius ir nedidelę Švč. Mergelės Marijos (?) statulėlę. Minėtinas Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje buvęs praustuvus, kurio alavinis konteineris buvo Nukryžiuotojo formos – iš Kristaus žaizdų tekėjo vanduo, o medinės spintos viršuje du angelai laikė veleną rankšluosčiui pakabinti.⁵⁵

Svarstant galimą Šventosios Dvasios bažnyčios lavabo šv. Gundisalvo figūros skulptūrinio modelio autorystę verta pasidairyti po šios bažnyčios altorių skulptūras, kurios, sprendžiant pagal stilistiką, sukurtos ne vieno menininko. Proporcijomis, pozomis ir draperijų plastika lavabo figūrai artimiausios yra buvusio Šv. Vincento Ferero altoriaus statulos⁵⁶. Ar tai byloja apie bendrą autorystę, ar tik apie laikotarpio nulemtus stiliaus panašumus, kol kas sunku pasakyti – Šventosios Dvasios bažnyčios altorinės skulptūros nėra nuodugniai tyrinėtos.⁵⁷

Ieškant lavabo analogų kaimyninėse šalyse, visų pirma Lenkijoje, dėmesys nukrypo į dabartinę Pakarpatės, tiksliau – senąją Rusios vaivadiją, kurios centras – Lvistas. Peremislio pranciškonų bažnyčioje išliko tyrimui reikšmingas, net ir Lenkijos kontekste retas objektas – lavabo su iš alavo nulieta šv. Pranciškaus Asyžiečio figūra (II pav.).⁵⁸ Šventojo atvaizdas čia taip pat atliko vandens talpos funkciją – galva atskirai įstatoma į tuščiavidurę figūrą, prie kojų – čiaupas vandeniui. Peremislio bažnyčios lavabo autorystę tyrinėtojai Piotras Krasny ir Jakubas Sito sieja su Lvivo skulptoriumi ir architektu Piotru Polejowskiu (1734–1776). Dokumentai liudija, kad

⁵⁵ Žemaičių Kalvarijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 318, l. 27; Ragažinskas (1906) 36; Vasiliūnienė (2010) 231.

⁵⁶ Dabar tai Gailestingojo Jėzaus altorius.

⁵⁷ Nustatyta tik tiek, kad 1752–1753 m. didįjį ir Rožinio brolijos altorius sukūrė architektas ir skulptorius Pranciškus Ignacas Hoferis (galėjęs būti ir kurių nors skulptūrų autorius), o 1775 m. statulas vargonams išdrožė Antanas Grosmanas (Paliušytė (2005) 117, 131). Tačiau 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knygoje esama užuominų ir apie kitus, bažnyčioje dirbusius skulptorius. Tarp 1773–1775 m. minimų – „skulptorius brolis Jonas“, kuriam nebuvo mokama už darbą, tik perkamos skulptoriaus darbo priemonės (tai rodo jo priklausomybę dominikonų konventui) (Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 144, 152v, 160, 168v, 173, 189v, 191, 194, 203), taip pat – prie vargonų apdailos prisidėjęs Budkewiczius (*Ibid.*, l. 191, 193) ar 1773–1774 m. bažnyčioje dirbęs skulptorius Simonas Swidziński (*Ibid.*, l. 170, 170v).

⁵⁸ Samek (1978) 93–101; Krasny, Sito (2003) 176; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, cz. 1 (2004) 66, il. 225.

1760 m. liepos 4 d. avansu buvo sumokėta už medinį lavabo, jau lapkričio 16 d. konstrukcija atvežta į Peremislį ir tą pat mėnesį „ponui Polejowskiui, Lviso skulptoriui, sumokėtas likutis už medinį lavabo“⁵⁹. 1761 m. kovą už šv. Pranciškaus figūrėlės nuliejimą atlyginta alavininkui. Nors dokumentuose nepaminėtas alavininkui pateikto figūrėlės modelio autorius, dėl stiliaus panašumo neabejojama, kad tai buvo Polejowskis (atkreiptas dėmesys į alavininko meistriškumą perteikiant savitą skulptoriaus stilių).⁶⁰ Dokumentuota Peremislio lavabo sukūrimo istorija teikia duomenų apie tokių dirbinių, taigi ir apie vilnietiško lavabo, gamybos procesą.

Kitas tyrimui aktualus objektas buvo Lviso katedroje – neišlikęs alavinis praustuvus su Mozės stebuklo scena.⁶¹ Duklios (Lenkija) bažnyčioje tebėra 1753–1764 m. datuojamas, iš Braclavo (dab. Ukraina) atgabentas Lviso katedros lavabo analogas, pavadintas „išskirtiniu rokoko stiliaus kūriniu“ (12 pav.)⁶². Jame įkomponuota iš žalvario lieta ir kalstyta Mozės, lazda išskeliančio iš uolos vandenį, figūra, o fone įkomponuotas medinis, žalvario skarda apkaltas, paaukuotas uolėtas peizažas su palmėmis. Kiek pavyko išsiaiškinti, Lenkijoje panašiai išplėtotomis alavinėmis figūrinėmis kompozicijomis papuoštų praustuvų taip pat nėra daug. Kur kas dažniau puošnus, bet nedidelis metalinis konteineris su dubeniu tiesiog buvo įstatomas į dėkoruotą, skarda išklotą nišą arba įvairiai apipavidalintą medinę spintą.⁶³

Lavabo ikonografija – šv. Gundisalvo atvaizdai. Straipsnio pabaigoje norisi pristatyti centrinę lavabo figūrą – šv. Gundisavą. Kas gi buvo tasai šventasis, net dviem atvaizdais pagerbtas tokioje svarbioje, kartu specifinėje dominikonų bažnyčios vietoje?

Dominikonų šventųjų plejadoje yra du Gundisavai – abu iš Portugalijos. Mus domina XII–XIII a. gyvenęs palaimintasis Gundisavas iš Amarantės, portugališkai – *Gonçalo de Amarante* (13 pav.). Jis beatifikuotas 1561 m., bet 1671 m. popiežius Klemensas X jo viešą gerbimą įtvirtino visoje

⁵⁹ Krasny, Sito (2003) 176.

⁶⁰ *Ibid.*, 176, 180.

⁶¹ Samek (1978) 98–100.

⁶² *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. I, cz. 1 (1977), XX, 16, il. 188.

⁶³ Tokių XVIII a. lavabo pavyzdžių išliko nemažai: Poznanės katedroje (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VII, cz. 1 (1983), il. 134); Trutovo karmelitų bažnyčioje (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. XI, zes. 9 (1969) 63, il. 75) ir kt.

12. Lavabo (1753–1764 m.). Šv. Marijos Magdalenos parapiinė bažnyčia, Duklia.
Jano Sameko nuotr. Iš straipsnio: Jan Samek, Zagadka Przemyskiego lawaterza, *Folia Historiae Artium*, t. XIV, 1978

← 11. Lavabo (1761 m.). Šv. Antano Paduviečio pranciškonų bažnyčia, Peremislis.
Piotro Jamskio nuotr., 2001. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Nr. 0000219079a

Portugalijoje ir dominikonų ordine. Tik Portugalijoje ir dominikonų tradicijoje jis vadintas šventuoju, tuo galima įsitikinti atsivertus XVII a. Neapolyje publikuotą daugiatomį „Pamokslininkų ordino šventųjų, palaimintųjų ir Viešpačiui malonių brolių ir seserų gyvenimų aprašymą“, lenkų kalba išleistą Vilniuje 1760 m.⁶⁴

Hagiografinėje literatūroje teigiama, kad stebukladariu vėliau pramintas Gundisalvas gimė kilmingoje portugalų šeimoje. Paaugusį jį globojo Bragos arkivyskupas, o tapusį kunigu paskyrė į Šv. Pelagijaus kleboniją. Gundisalvas buvo uolus ir gailestingas ganytojas, švento gyvenimo pavyzdys. Po kurio laiko arkivyskupo leidimu jis paliko parapiją ir išsiruošė kelionėn po Šventąją Žemę, aplankė apaštalų kapus Romoje. Po 14 metų klajonių grįžo į savo parapiją, tačiau čia nebuvo priimtas. Nuėjęs į mišką prie Tamegos upės, pastatė ten Dievo Motinai skirtą koplyčią ir gyveno kaip atsiskyrėlis. Kartą melsdamasis Švč. Mergelei paprašė apreikšti, kokiū būdu geriausiai galėtų tarnauti Dievui, o apsireikšusi Marija liepė išsirinkti vienuoliją, kurioje kasdienė *oficium* (liturginės valandos) prasideda Angelo pasveikinimo žodžiais „Sveika, Marija, malonės pilnoji...“, nes šis ordinas jai ir jos sūnui esąs mieliausias. Užklydęs kartą į dominikonų vienuolyną Gundisalvas išgirdo minėtus žodžius, o jo pasirinkimą patvirtino dar kartą pasirodžiusi Mergele. Tapęs dominikonu Gundisalvas grįžo prie Tamegos upės ir įsteigė ten pamokslininkų vienuolyną. Vėliau ir gyvas būdamas, ir po mirties garsėjo stebuklais. Garsiausieji jų siejasi su upe.

Matydamas, kad plati ir gili Tamegos upė parapijiečiams kelia daug rūpesčių, net neturėdamas lėšų, Gundisalvas ėmėsi statyti per ją tiltą. Padėjęs pirmą akmenį kvietė aukoti ir labai greitai surinko pakankamai pinigų. Statant tiltą darbininkus jis maitinęs žuvimi, kurią priėjęs prie kranto pakviesdavo atplaukti, parinkdavo jos, kiek reikia, o kitas palaiminęs atšaukdavo. Kai prireikė gėrimo, Gundisalvas lazda trinktelėjęs į uolą pravėrė vyno šaltinį, o kitoje uolos vietoje tuo pat būdu atvėrė vandens šaltinį. Pasibaigus statyboms, „kad nebūtų piktnaudžiaujama“, vyno šaltinį uždarė, bet paliko vandens šaltinį, kuris pagarsėjo gydomosiomis savybėmis.

⁶⁴ *Żywoty SS. BB. y WW. Braci, y Siostr zakonu Kaznodzieyskiego* (1760) cz. I, 9–10. Tai Neapolyje 1668–1679 m. išleisto Domenico Marios Marchese daugiatomio *Sagro diario domenicano* sutrumpintas vertimas.

13. Amarantės (Portugalija) dominikonų bažnyčios fasadas su šv. Gundisalvo skulptūra.
Vytauto Vasišino nuotr., 2023

14. Šv. Gundisalvo koplyčia ir antkapis Amarantės dominikonų bažnyčioje. Dalios Vasiliūnienės nuotr., 2023

Dar vienas stebuklas įvyko jau po šventojo mirties – per 1400 m. po tvynį iš krantų išsiliejusi Tamegos upė nešė srove išrautus medžius ir viską, kas pasitaikė jos kelyje. Gyventojai puolė melstis Gundisalvui, kad šis išgelbėtų gresiantį sugriūti tiltą. Tada pamatė jį prisikėlusį iš kapo ir skubantį artyn, „po upę kaip po žemę vaikstantį“, medžius iš tėkmės stumdantį. Išgelbėjęs tiltą jis grįžęs į kapą.⁶⁵ Portugalijoje, Amarantės mieste, lig šiol veikia dominikonų vienuolynas, kurio bažnyčioje, atskiroje koplyčioje, ilsisi šv. Gundisalvo palaikai, traukiantys tikinčiuosius iš visos Portugalijos (14 pav.). Mieste vyksta kur kas senesnes tradicijas turinti vaisingumo šventė, ilgainiui susieta su šv. Gundisalvo paminėjimu.

Galime įsitikinti, kad dviejuose Šventosios Dvasios bažnyčios lavabo atvaizduose papasakoti minėti šv. Gundisalvo hagiografijos momentai. Viršuje esančiame paveiksle pirmajame plane jį matome su piligrimo apranga ir lazda – tai nuoroda į jo piligrimystę šventosiose vietose (15 pav.). Kaip piligrimas jis stovi prie pastato slenksčio ir žvelgia į viršuje pasirodžiusią Dievo Motiną – tai aliuzija į Gundisalvo pasirinkimą stoti į dominikonų ordiną. Šį momentą akcentuoja ir drobės apačioje užrašytas tekstas: „S. GUNDISALVUS / Confrat[...] / Felix! Quem Gusmana sequi venigia jussti / Virgo DEI Mater; mira patrare valet“ („Šv. Gundisalvas, konfratras. Laimingasis! Kurį paskui Gusmaną sekti paragino Mergelė Dievo Motina. Jis geba daryti stebuklus“⁶⁶). Tolimajame paveikslo plane, prie upės, nutapytas tikinčiųjų maldomis iš kapo prisikėlęs Gundisalvas, gelbėjantis savo tiltą. Dar toliau už upės pavaizduotas ir jo įsteigtas Amarantės dominikonų vienuolynas. Paveikslas turi vėlyvojo baroko tapybos bruožų, manoma, nutapytas Vilniaus dailininko tuo pačiu laiku, kai buvo kuriamas visas lavabo – idėjos ir formos prasme siejasi su visa įrenginio kompozicija. Vis dėlto į akis krinta skirtinga nei apatinėje lavabo dalyje šventojo vaizduosena, tikėtina, tapytojas atvaizdą kūrė atskirai, nematydamas būsimo skulptūrinio sprendimo.

Iš alavo sukurtose lavabo dalyse vaizduojama tilto statybos istorija – jau dominikono abitu vilkintis šv. Gundisalvas stovi netoli tilto, pakrantėje

⁶⁵ *Ibid.*, 9–10.

⁶⁶ Turimas omeny Pamokslininkų ordino įkūrėjas – šv. Dominykas Gusmanas.

15. Šv. Gundisalvo paveikslas Šventosios Dvasios bažnyčios zakristijos lavabo viršuje.
Aloyzo Petrašiūno nuotr., 2011. KPC

ant uolos, ir iš jos lazda išskelia šaltinį (16 pav.). Kitoje rankoje, kaip liudija 1820 m. inventorius, šventasis laikė žuvį – tai stebukle minimas garsusis dirbančiųjų pamaitinimo ir pagirdymo momentas. Suprantama, vandens atvėrimas uoloje – praustuvo funkciją atitinkantis šv. Gundisalvo stebuklas. Kaip žinome, praustuvams papuošti labai dažnai būdavo pasirenkami siužetai, kurių sąsaja su vandeniu daugiau ar mažiau akivaizdi: tai jau minėti delfinai, Vilniaus Šv. Jono bažnyčios lavabo atveju – šv. Jonas Krikštytojas, Lenkijos Dukloje – pavyzdys su Moze ir ištryškusiu vandeniu arba tą patį Išėjimo knygos siužetą simbolizuojantis Verkių Kalvarijos bažnyčios zakristijos sienos dekoras.⁶⁷ Peremislio vienuolyne esantis lavabo su šv. Pranciškumi Asyžiečiu taip pat atskleidžia mažiau žinomą šio šventojo gyvenimo epizodą – „Aukso legendoje“ minimą įvykį, kai šventasis dykumoje išgavo šaltinį ištroškusiam valstiečiui pagirdyti.⁶⁸

Verta paminėti, kad lavabo sukūrimo metu dominikonai ne tik puoselėjo portugalų šventojo kultą, bet ir naudojo vienuolišką Gundisalvo vardą – XVIII a. II p. jis gana dažnai aptinkamas vienuolių metrikose⁶⁹, o pajamų ir išlaidų knygoje 1776 m. užsiminta apie tėvą Gundisalvą, keliavusį iš Vilniaus Šventosios Dvasios konvento į Seinų vienuolyną⁷⁰. Portugalų šventasis dominikonų bendruomenėje buvo puikiai atmenamas ir gerbiamas dar ir XIX a. I p., tačiau 1844 m. uždarius vienuolyną buvusiam konvente žinios apie jį ilgainiui sumenko, ir 1884 m. dieceziniai dvasininkai, rašę bažnyčios inventorių, šio šventojo nebepažino.⁷¹ Kituose Lietuvos dominikonų konventuose šv. Gundisalvo gerbimo pėdsakų neaptikta, tad gali būti, kad Šventosios Dvasios bažnyčios lavabo esantys atvaizdai – vieninteliai Lietuvoje.

⁶⁷ *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1 (1988) 133–134.

⁶⁸ Samek (1978) 97.

⁶⁹ Į įvairias pareigas skiriami Šventosios Dvasios vienuolyno vienuoliai: Gundisalwy Wyrowinski (1758), Gundisalwy Woryka (1764), Gundisalwy Bernowicz (1765), Gundisalwy Głuszynski (1771), Gundisalwy Gollengier (1774), Gundisalwy Eymont (1789) (Lenkijos provincijos ir Lietuvos dominikonų metrikos, 1716–1841 m. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 43-3695, l. 12, 21v, 13, 19v, 21v, 22, 27, 29, 29v, 41, 42).

⁷⁰ Vilniaus dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios ir vienuolyno 1770–1796 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 211v.

⁷¹ Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčios vizitacijos aktas, 1884 m. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4967, l. 2v, 4.

16. Zakristijos lavabo šv. Gundisalvo stebuklo atvaizdas. Dalios Vasiliūnienės nuotr., 2020

Išvados. Šiuo metu galima tik numanyti Šventosios Dvasios įrenginio techninę vertę ir tenkintis hipoteze dėl alavinių jo dalių autorystės prieskyros jėzuitui Teschneriui. Tačiau netenka abejojti, kad 1750–1772 m. sukurtas dominikonų bažnyčios lavabo Lietuvos kontekste yra raritetas – jis išsiskiria ne tik sudėtinga alavininkystės amato technika, aki-vaizdžia menine verte, bet ir Lietuvai unikaliu turiniu bei simbolinėmis prasmėmis. Alavinių lavabo mūsų šalyje išliko labai nedaug, o tokio lygio skulptūriniai įrenginiai yra reti net ir buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje.

Publikuoti šaltiniai

Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. II, Wilno: Wyd. Józefa Zawadzkiego, 1840.

Rękopism X. Bagińskiego dominikana prowincji Litewskiej, 1747–1784 r., wyd. Eustachy Tyszkiewicz, Wilno: Wyd. Józefa Zawadzkiego, 1854.

Żywoty SS. BB. y WW. Braci, y Siostr zakonu Kaznodziejskiego. Na Każdy dzień całego Roku, z Domowych Kronik, y różnych poważnych Pisarzów zebrane, y na Polski Język przetłumaczone przez X. Zygmunta Hilaryona Piskowskiego, S. Teologii Doktora, tegoż Zakonu, Prowincji Litewskiej z przydanymi codziennymi Duchownymi Reflexyami za pozwoleniem zwierzchności Kościelney wydrukowane. W Wilnie w Drukarni J. K. M. Akademickiej Soc. Jesu. Roku Pańskiego 1760.

Literatūra

Aleksandravičiūtė Aleksandra, Šiaurės Renesansas Vilniaus mieste, *Menotyra*, 2012, t. 19, Nr. 1, p. 1–17.

Avižinis Dalius, II.I.20. Zakristijos kredensas, *Parodos „Krikščionybė Lietuvos menė“ katalogas. Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. 5: *Dokumentai, knygos, parodos kronika*, sud. Vydas Dolinskas, Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009.

Blinstrubienė Ieva, *Buv. dominikonų vienuolyno prie Šv. Dvasios bažnyčios restauravimo ir pritaikymo pasiūlymai*, magistro baigiamasis darbas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.

Blinstrubienė Ieva, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios ir vienuolyno komplekso erdvinės struktūros raida, *Kultūros paminklai*, t. 20, 2016, p. 156–175.

- Blinstrubienė Ieva, *Vilniaus vienuolynų erdvinių struktūrų kaita XIV a.–XVIII a. pirmoje pusėje natūros tyrimų duomenimis*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2023.
- Drėma Vladas, *Dinges Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Giniūnienė Asta, Poligienė Svetlana, Apie Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčioje rastus relikvijorius, jų puošybą ir relikvijas, *Religinės kultūros paveldo studijos*, d. 4: *Excellentia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 191–235.
- Grzebień Ludwik (oprac.), *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*, Kraków: WAM, 1996.
- Grzeluk Izidor, *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa: Ośrodek dokumentacji za- bytków, Wydawnictwo DiG, 2004.
- Gudaitė Jūratė (sud.), *Jan Bulhak. Vilnius*, kn. II, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.
- Indriulaitytė Rita, Vilniaus alavo liejimų cechų XVI–XIX a. Istorija ir veikla, *Menotyra*, 1996, Nr. 2, p. 14–25.
- Jankevičienė Algė, Samukienė Alina, Gotikos reliktai Vilniaus Dominikonų architektūros ansamblyje, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Nr. 9, 1988, p. 23–34.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. I, cz. 1: *Krosno, Dukla i okolice*, red. Ewa Śnieżyńska-Stolotowa, Franciszek Stolot, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut sztuki, 1977.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VII: *Miasto Poznań*, cz. 1: *Ostrów Tumski i śródmieście z Komandoria*, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Sztuki, 1983.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, cz. 1: *Miasto Przemyśl*, red. Jakub Sito, Warszawa: Instytut sztuki polskiej akademii nauk, 2004.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. XI: *Województwo bydgoskie*, zesz. 9: *Powiat Lipnowski*, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Sztuki, 1969.
- Klajumienė Dalia, Vilniaus dominikonų vienuolyno prie Šv. Dvasios bažnyčios pirmo aukšto koridoriaus XVIII a. II pusės sienų tapyba, *Menotyra*, 2002, Nr. 3 (28), p. 9–17.
- Klajumienė Dalia, Vilniaus Šv. Dvasios dominikonų bažnyčia ir vienuolynas, *Lietuvos bažnyčios*, Vilnius: Alma littera, 2009, p. 89–95.
- Krasny Piotr, Sito Jakub, „Pan Piotr Polejowski snycyrz lwowski“ i jego dzieła w kościele franciszkanów w Przemyślu, *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 5, Kraków: Instytut Historii Sztuki, 2003.
- Kurkowski Michał, *Toruńskie wyroby konwarsarskie od XVI do XIX wieku ze znakami miasta, mistrza i jakości cyny*, Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu, 2018.
- Lietuvos architektūros istorija*, t. II: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. I: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Michalska Janina, *Cyna w dawnych wiekach*, Muzeum Narodowe w Krakowie, 1973.
- Morelowski Marian, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, Wilno: Lechja, 1940.
- Niemcewicz-Ledwoń Barbara, *Złotnictwo i Konwisarstwo Elbląskie od XVII do XIX wieku. Katalog wystawy*, Muzeum w Elblągu, 1988.
- Paliušytė Aistė (sud.), *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. I, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Plater-Zyberk Małgorzata (red.), *Spojrzenia na Wilno, Fotografia wileńska, 1839–1939*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1999.
- Poplatek Jan, Paszcenda Jerzy, *Słownik jezuitów artystów*, Kraków: Wydawn. Apostolstwa Modlitwy, 1972.
- Ragažinskas Antanas, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, Vilnius, 1906.
- Samek Jan, Zagadka Przemyskiego lawaterza, *Folia Historiae Artium*, t. XIV, 1978, p. 93–101.
- Samek Jan, Lawaterze w formie delfina i wyroby z miedzi w polskim rzemiośle artystycznym, *Folia historia artium*, t. 18, Kraków, 1982, p. 127–131.
- Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, prieiga internete: <https://spjs.ijp.pan.pl/haslo/index/10229>.
- Vasiliūnienė Dalia, *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

Dalia Vasiliūnienė

Fragments of Dominican Heritage: The Lavabo of the Church of the Holy Spirit in Vilnius

Summary

For the first time, the article presents a washing device lavabo of the eighteenth century preserved in the sacristy of the Dominican Church of the Holy Spirit in Vilnius. The article briefly describes the equipment in the southeastern sacristy that originated after the 1748 church fire, namely the furniture, boiserie and lavabo. The review covers historical iconographic sources from the second half of the eighteenth century to the 1930s. However, attention is focused on the lavabo preserved in the sacristy. It consists of an oak structure and pewter parts. The oak structure in the form of a retable is in harmony with other sacristy furniture. It is decorated with four wooden sculptures, carvings and a canvas painting of St Gundisalvus of Amarante (São Gonçalo de Amarante). The pewter elements are a sculpture of the Dominican Gundisalvus standing in the background of the landscape with a bowl at the bottom and two dolphin figures on the sides with smaller bowls to drain the water. The article discusses the possible circumstances of the lavabo's creation. Probably, it was made by Michał Tomasz Teschner, a Jesuit pewterer from Vilnius, who repaired and added pewter parts to the lavabo in 1772. It presents well-known analogues in the churches of Vilnius and Poland and examines the contextuality of the artistic design of the Church of the Holy Spirit. The iconography of two images of the Portuguese Dominican Gundisalvus of Amarante on the pewter part of the lavabo and in the painting on the top is discussed.

In summary, the lavabo of the Dominican church, created from 1750 to 1772, is a rarity in the Lithuanian context. It is distinguished by the complex technique of pewter craft, artistic value, unique content and symbolic meanings. There are very few surviving pewter lavabo in Lithuania, and sculptural devices of this level are rare even in the territory of the former Republic of the Two Nations.

Keywords: Dominican Church of the Holy Spirit in Vilnius, Dominicans, sacristy, lavabo, St Gundisalvus of Amarante, Jesuits, Michał Tomasz Teschner, pewtery